

УДК 378.026 «19»

ВАЛЕРІЙ ЛУТФУЛІН

(Полтава)

ПРОБЛЕМА УСУНЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПЕРЕВАНТАЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ

Визначені причини загострення проблеми навчальних перевантажень учнів на сучасному етапі розвитку освіти, розкрито згубний вплив надмірного обсягу навчального матеріалу на розумовий розвиток, моральне і правове виховання, фізичне і психічне здоров'я дітей. Обґрунтовано гостру необхідність усунення навчальних перевантажень у контексті сучасного реформування змісту освіти.

Ключові слова: *навчальні перевантаження, реформування змісту освіти, освітні стандарти, навчальні програми, підручники, сукупний обсяг навчального матеріалу, навчання без перевантажень, якість освіти, фізичне і нервово-психічне здоров'я школярів, правопорушення неповнолітніх.*

*Ніхто не буде переобтяженим надмірною
кількістю матеріалу, що підлягає вивченню.
В усьому будуть рухатися вперед,
не поспішаючи.*

Я. А. Коменський

У процесі розробки державних стандартів загальноосвітньої підготовки учнів українським науковцям довелося вирішувати широке коло актуальних завдань модернізації змісту шкільної освіти. Одне з цих завдань полягало в тому, щоб «визначити мінімальний рівень загальноосвітньої обов'язкової підготовки, розвантажити учнів, зберігаючи можливості для поглибленого вивчення окремих предметів за рахунок годин із варіативного компонента» [5, с. 4].

Про виключну актуальність цього завдання свідчать дослідження Б. Всесвятського, Ш. Ганеліна, Н. Дайрі, П. Ерднієва, Ч. Купісевича, В. Оконя, В. Онишука, О. Савченко, Я. Скалкової, І. Харламова, М. Ярмаченка і багатьох інших вітчизняних і зарубіжних науковців [4, с. 143-144].

Непомірний сукупний (з усіх предметів) обсяг навчального матеріалу становить головну перешкоду у справі вироблення в учнів навичок самостійної творчої роботи. Тому, на думку М. Ярмаченка, розвантаження шкільних програм і підручників від зайвої інформації є *найактуальнішим завданням дидактики* [13, с. 39]. У цьому зв'язку не можна не погодитися з тривожними думками М. Бауера, кандидата філософських наук, начальника управління освіти і науки Чернівецької облдержадміністрації: «Перевантажені навчальні програми і навчальні плани, нудні підручники притуплюють бажання вчитися. Учень залежно від віку працює щодня по 4-7 годин у школі. Та ще 2-4 години вдома, виконуючи домашні завдання. Загалом, учнівський робочий день становить 6-11 годин напруженої праці. І в школяра майже не залишається часу на власні захоплення» [4, с. 144].

На превеликий жаль, перевантажені навчальні програми не знаходять адекватної оцінки з боку педагогічних колективів шкіл. На нашу думку, ставлення керівників шкіл і вчителів до перевантаженості навчального процесу найбільш яскраво й виразно простежується в тому, як вони визначають обсяг домашньої навчальної роботи учнів. Домашні завдання за своїм обсягом і складністю, за даними Г. Костюка, нерідко бувають такими, що сумлінним дітям доводиться сидіти над їх виконанням по 4-5 годин щодня, у них не залишається часу для відпочинку, читання книг і нормального сну. Інші ж учні виконують їх не повністю і не регулярно, уникають їх виконання там, де їм не загрожує небезпека контролю з боку вчителя, у них виробляється несумлінне ставлення до навчальних завдань [3, с. 411]. Переважна більшість учителів і класних керівників ніколи не замислюється над тим, який обсяг домашніх завдань з усіх предметів отримують учні. У старших класах ці сукупні завдання стають фізично неосяжними. „Деякі старшокласники, – констатує в цьому зв'язку Ю. Зотов, – сидять за підготовкою до уроків до півночі” [4, с. 161]. Тому є всі підстави для висновку про те, що більшості вчителів поряд з авторами навчальних програм і підручників належить активна роль у загостренні проблеми навчальних перевантажень.

Під таким кутом зору цілком очевидно є необхідність встановлення суворого внутрішньошкільного контролю за сукупним (з усіх предметів) обсягом домашньої навчальної роботи учнів. Слід зазначити, що загальна тенденція перебільшення вчителями-предметниками обсягу домашніх завдань доповнюється тим, що окремі вчителі зловживають непомірними домашніми завданнями і суворими вимогами щодо їх виконання учнями. Один такий учитель може створити нездоланні перешкоди у виконанні учнями завдань з інших предметів, завдаючи цим величезної шкоди цілісному навчально-виховному процесу.

Метою нашого дослідження є аналіз стану проблеми усунення навчальних перевантажень на сучасному етапі реформування змісту освіти.

Гостра необхідність мінімізації рівня обов'язкової загальноосвітньої підготовки і розвантаження учнів знаходить переконливе підтвердження в матеріалах методологічного семінару «Теоретико-методологічні засади формування змісту загальної середньої освіти», що був проведений 14 грудня 1999 р. відділенням дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України [9]. У доповідях О. Гірного, С. Гончаренка, О. Савченко, Д. Тхоржевського, виголошених на пленарному засіданні цього семінару, було звернуто увагу на необхідність мінімізації сукупного обсягу навчального матеріалу з метою усунення навчальних перевантажень.

Проте на шляху від наміру встановити мінімальний обсяг обов'язкового для всіх учнів сукупного (з усіх предметів) обсягу навчального матеріалу до його реалізації виникли нездоланні перешкоди. У розроблених і затверджених державних стандартах загальноосвітньої підготовки учнів проблема мінімізації обов'язкового обсягу навчального матеріалу не лише не знайшла конструктивного вирішення, але фактично вона, як зазначає О. Савченко, була перенесена «на периферію наукових інтересів» [5, с. 4]. При цьому безмежно гіпертрофований зміст шкільної освіти продовжує залишатися недоторканою «скарбницею».

За збереження цієї «скарбниці» доводиться розплачуватися незкінченою низкою небезпечних соціально-педагогічних наслідків. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема непомірного обсягу шкільних навчальних програм викликає найбільшу стурбованість з боку лікарів, гігієністів і кримінологів [4, с. 163-167, 185-192].

Зокрема, за даними О. Дубровського, під впливом навчальних перевантажень принаймні 60 учнів із 100 набувають порушення постави, 20-50 – короткозорість, 30-40 – відхилення в серцево-судинній системі, 20-30 – дидактогенні неврози. У результаті масових профілактичних обстежень дітей у віці 7-17 років виявлено, що в школярів число захворювань артеріальною гіпертонією збільшується з віком і досягає максимуму в старших класах, причому частіше захворюють хлопчики, ніж дівчатка [4, с. 164].

Доктор юридичних наук В. Єрмаков звертає увагу на гостру невідповідність шкільних навчальних навантажень віковим можливостям більшості учнів: 14-15 год. щоденної завантаженості навчальними заняттями (6-7 год. у школі, 4-5 год. – домашні уроки, 2-3 год. – заняття з репетиторами в підготовчих групах) витримували найбільш стійкі. За таких умов значна частина школярів повністю втрачає бажання навчатися і має вкрай низький рівень засвоєння знань, умінь і навичок. Це призводить до фактичного відсіву підлітків з числа школярів, який з року в рік збільшується. За даними початку 90-х років, цей відсів зріс до 5 % від загальної кількості учнів. Підлітки, які вибувають з числа школярів, більш інтенсивно переключаються зі сфери суспільно корисної діяльності в групи з асоціальною протиправною поведінкою [4, с. 146, 189].

Отже, обстеження стану здоров'я школярів, дослідження гігієністів і кримінологів неспростовно підтверджують висновок М. Ярмаченко про те, що усунення навчальних перевантажень є найактуальнішою проблемою дидактики.

Дослідники проблем змісту освіти, автори навчальних програм і підручників, керівники й інспектори органів управління освітою, керівники шкіл і, нарешті, вчителі-предметники мають визнати, що обов'язковий обсяг знань, умінь і навичок, закладений у навчальний план школи, несумірний із часом, який учні можуть витратити на його засвоєння. Зокрема, у Статуті середнього загальноосвітнього закладу України визначено, що на виконання домашніх завдань учням з урахуванням їхніх можливостей дається такий час: 1 клас – до 1 год.; 2-3 класи – до 1,5 год.; 4-5 класи – до 2 год.; 6-7 класи – до 2,5 год.; 8 клас – до 3 год.; 9-12 класи – до 4 год. За своїм обсягом домашні завдання у 1-7 класах не повинні перевищувати третини від того, що зроблено на уроці, і половини – у 8-12 класах.

Цілком закономірними є питання про те, кому належить вирішальна роль у визначенні безмежно гіпертрофованого сукупного змісту шкільної освіти, хто оберігає «скарбницю» навчальних перевантажень, прирікаючи багатьох учнів на фактичну неуспішність, катастрофічну захворюваність, виштовхуючи їх на узбіччя повноцінного

життя. У пошуках відповіді на ці питання ми приєднуємось до думки Д. Тжоржевського: «Фахівці з викладання шкільних предметів (учителі, методисти та науковці) зі щирих намірів, які підігруються почуттям «патріотизму» до свого предмета, прагнуть забезпечити йому пріоритетну роль у школі та провідне місце в навчальному плані» [9, с. 49].

Під цим кутом зору не можна залишити поза увагою той факт, що так само відбувається реформування змісту освіти в Російській Федерації. Представники російської академічної науки й методисти нестримно відстоюють інтереси навчання з тих або інших шкільних предметів і завдають цим величезної шкоди збалансованому підходу до змісту загальної освіти, а нерідко й фізичному, й психологічному здоров'ю дітей. Тому всупереч наміру зменшити обсяг навчального матеріалу на 20-30 % при розробці стандартів 2004 р. для російських шкіл фактично цей обсяг не лише не зменшився, а навіть збільшився у порівнянні з 1998 р. [2, с. 36-37].

Таким чином, неконтрольований и нерегульований суб'єктивізм представників академічної науки і методистів у судженнях про значення і зміст окремих навчальних предметів виявляється набагато сильнішим, ніж об'єктивне розуміння завдань загальної середньої освіти. Результатом небезпечного протистояння поглядів на освітнє і виховне значення окремих навчальних дисциплін є фактичне ігнорування найважливіших завдань школи, які мають вирішуватися спільними зусиллями всіх учителів. На кожному етапі реформування змісту шкільної освіти спостерігається ігнорування вікових можливостей учнів у засвоєнні сукупного обсягу навчального матеріалу. Так, у 60-х рр. ХХ ст. І. Логвінов, дослідник проблем змісту освіти, якому довелося бути присутнім на засіданні комісії з фізики, зазначав, що у вчених повного розуміння того, що треба вводити в програму і що не треба, немає. Вони підходять до складання програми так, нібито школа повинна готувати лише фізиків [4, с. 149].

Суб'єктивні погляди на педагогічне значення і зміст окремих навчальних предметів нічого крім величезної шкоди в засвоєнні цих предметів учнями не приносять і принести не можуть. Дослідженнями багатьох вітчизняних і зарубіжних педагогів встановлено, що надмірний обсяг навчальних завдань справляє згубний вплив на розумовий розвиток дітей, спонукає їх до механічного заучування наукових понять, законів, правил, емпіричних фактів, що породжує величезні прогалини в засвоєнні знань, умінь і навичок. При цьому в багатьох школярів виникає й міцно укорінюється негативне ставлення до навчання і школи [4, с. 174-184].

Одним із найнебезпечніших наслідків навчальних перевантажень, на нашу думку, є глибока деформація засвоєваних знань. Польський дослідник А. Кшишовський, діагностуючи фактичний рівень розуміння школярами законів фізики і фізичних величин, встановив, що на питання тестів значна кількість учнів дає відповіді, що цілком позбавлені сенсу. Ось деякі приклади таких відповідей: «Робота – це рух за одиницю часу»; «Робота, теплота й температура є енергією»; «Енергія – це сила, зосереджена в даному тілі»; «Ідеальний газ не існує, він створений тільки для того, щоб могли бути газові закони». На думку А. Кшишовського, подібні відповіді учнів викликають велику стурбованість за стан викладання фізики в школах Польщі. Результати цих досліджень яскраво підтверджуються підсумками проведення Єдиного державного екзамену з фізики в школах Кемеровської області Російської Федерації. Переважна більшість випускників шкіл, як показав цей екзамен, мають незадовільний рівень підготовки з фізики [4, с. 182-183].

Провальний рівень засвоєння навчального матеріалу поширюється і на викладання математики за стандартами і програмами першого покоління, що має місце навіть у ряді шкіл Москви. Значна частина учнів цих шкіл при проведенні діагностичних контрольних робіт навіть не розпочали розв'язувати задачі. Констатуючи цей прикрий факт, доцент кафедри психології розвитку Московського державного психолого-педагогічного університету В. Загвоздкін зазначає: «Не виключено, що вплив стандартів і програм першого покоління на реальне навчання був таким, що більшість

учнів з певного моменту... перестали взагалі розуміти, про що йдеться, і стали просто відсиджувати уроки. Учителі ж змушені проходити матеріал відповідно до запропонованих ззовні навчальних планів, складених на основі нереальних очікувань і вимог» [4, с. 183].

Гостре протиборство поглядів на педагогічне значення окремих навчальних предметів, неузгодженість у їх викладанні має глибокі історичні корені. Уважаючи цю неузгодженість «раковою хворобою російського суспільного виховання», К. Ушинський зазначав: «У нас перед очима дитини вчителі різних предметів мелькають, як фігури в калейдоскопі, так само строкато і так само безслідно. Кожний з викладачів дбає тільки про те, щоб діти знали його предмет, і ніхто не вважає своїм обов'язком подумати взагалі про розумовий і моральний розвиток дітей. Хіба це справа вчителя граматики? Хіба це справа вчителя географії? або вчителя арифметики?... Якщо ми нікому не доручали дбати про розумовий і моральний розвиток наших дітей, то чому ж дивуємося, коли цей розвиток іде погано?» [10, с. 93].

Закономірним результатом такого навчання була «майже цілковита відсутність у ньому розумово і морально розвиваючої сили». Головну причину цього недоліку Ушинський убачав у тому, що внутрішня неузгодженість і некерованість предметної системи навчання не дає можливості правильно визначити найважливіші завдання і зміст навчальної діяльності учнів [10, с. 93].

І в наш час відсутність узгодженості в розробці навчальних програм і практичній діяльності вчителів різних предметів породжує неуспішність і фактичний відсів учнів. А відсів, як зазначалося вище, викликає інтенсивний перехід неповнолітніх зі сфери суспільно корисної діяльності в групи з антисоціальною протиправною поведінкою. Саме в цьому полягає одна з головних причин зростання злочинності неповнолітніх.

У вирішенні проблеми усунення навчальних перевантажень авторам освітніх стандартів, навчальних програм і підручників украй необхідно звернутися до педагогічної спадщини видатних педагогів минулого. Проведений нами аналіз дидактичних поглядів Я. Коменського, Й. Песталоцці, А. Дістервега, К. Ушинського, Д. Менделєєва [4, с. 215-228] переконує в тому, що навчальні перевантаження абсолютно позбавлені позитивного педагогічного сенсу.

На думку Я. Коменського, увага вчителів і учнів має зосереджуватися на свідомому і міцному засвоєнні найважливішого навчального матеріалу. У «Великій дидактиці» він обґрунтував необхідність повного викорінення навчальних перевантажень на основі звільнення змісту освіти від численних другорядних подробиць і присвятив вирішенню цієї болючої проблеми розділ XIX «Основи найкоротшого шляху навчання». Вимогам навчання без перевантажень повною мірою відповідали написані Коменським підручники. На превеликий жаль, ці вимоги не висвітлюються у вітчизняній історико-педагогічній літературі, залишаючись невідомими широкій педагогічній громадськості України.

Але й на батьківщині геніального педагога навчальні перевантаження учнів досі становлять найболючіший недолік шкільної освіти. На невідкладну необхідність усунення цього недоліку вказував на початку 50-х років XX ст. О. Хлуп (1875-1965), організатор і перший керівник інституту педагогіки Академії наук Чехословаччини (зазначимо, що цьому інституту було присвоєно ім'я Я. Коменського). Вимогу значного зменшення обсягу навчального матеріалу неодноразово висував також президент Академії наук Чехословаччини З. Неєдли (1878-1962), підкреслюючи, що в цьому питанні школа далеко відійшла від педагогічних ідей Коменського.

Непомірний обсяг навчального матеріалу, як уважав О. Хлуп, «з необхідністю викликає потребу в допомозі учням з боку батьків». З якістю цієї допомоги пов'язані деякі причини успішності й неуспішності школярів, зумовлені рівнем освіченості їхніх батьків. Великий обсяг навчального матеріалу є причиною значних розбіжностей у рівнях успішності учнів [4, с. 306-307].

Проблема подолання навчальних перевантажень у школах Чехії й Словаччини не знайшла практичного вирішення і в наступні десятиріччя, про що свідчать дослідження відомого дидакта Я. Скалкової [7]. За даними психофізіологічних досліджень В. Ліпкової, у Словаччині надмірне навантаження спостерігається в значній частині учнів, починаючи з першого класу. Отримані з оцінок учнів та їхніх батьків дані свідчать, що вимоги до учнів з боку школи дуже високі, особливо в середніх і старших класах. У 42-80 % учнів виявлено стан підвищеного невротизму [12, с. 132-137].

Навчальні навантаження становлять непосильний тягар для школярів переважної більшості країн світу. Чи не єдиною країною, яка розпочала рішучий наступ на розумові перевантаження школярів, є Сінгапур. У 1995 р., за результатами міжнародного дослідження якості шкільної математичної і природничонаукової освіти, ця країна посіла перше місце. Не заспокоюючись на досягнутому, органи влади Сінгапуру вимагають подальшого скорочення навчального матеріалу практично з усіх предметів з метою вивільнення часу на формування загальнонавчальних умінь [4, с. 194]. Цей шлях відкритий для всіх інших країн, у тому числі й для України.

Пошук практичних шляхів подолання навчальних перевантажень викликає необхідність глибокого осмислення педагогічного досвіду В. Сухомлинського. У Павлівській школі учні не перевантажувалися надмірними домашніми завданнями. Виключно важливою ланкою в діяльності педагогічного колективу була організація самостійного читання учнів за інтересами. У вільний від навчання час вони залучалися до занять у численних предметних, технічних, художніх гуртках, спортивних секціях, що сприяло виявленню і розвитку інтересів, нахилів і творчих здібностей кожного учня. Водночас гурткова робота була спрямована на вирішення завдань естетичного, фізичного, трудового виховання учнів і підготовки їх до свідомого вибору професії. Постійно вдосконалювалася матеріально-технічна база позакласної роботи, у школі щороку було 40-45 гуртків, кількість яких змінювалася в залежності від індивідуальних нахилів та інтересів дітей [8, с. 326].

Піклуючись про здоров'я учнів, В. Сухомлинський повною мірою поділяв застереження Г. Бельтюкової, Ш. Ганеліна І. Харламова про можливі негативні наслідки запровадження у масову шкільну практику розробленої Л. Занковим концепції початкового навчання в швидкому темпі й на високому рівні трудності [4, с. 171]. У цьому зв'язку він зазначав: «Ми не допускаємо захоплення тими прийомами «ефективного», «прискореного» навчання, в основі яких лежить погляд на дитину, як на електронний механізм, здатний без кінця засвоювати і засвоювати. Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо і обережно. Дати початкову освіту за три роки можна, але за умови постійного піклування про здоров'я дітей і нормальний розвиток дитячого організму» [8, с. 127].

Справедливість цих застережень підтвердилася результатами масових експериментальних досліджень і досвідом роботи шкіл за ускладненими програмами в 1969/70 – 1971/72 навчальних роках [8, с. 630]. На жаль, концепцію Л. Занкова було запроваджено в масову шкільну практику без належних коректив у змісті та методичному забезпеченні експериментальних програм, що призвело до значного загострення проблеми навчальних перевантажень і відповідних негативних наслідків у навчанні і вихованні школярів.

Оцінюючи ці наслідки, І. Харламов зазначав, що при навчанні в швидкому темпі й на високому рівні складності «на кожному уроці потрібно було вивчати новий матеріал і не стало вистачати часу для його закріплення. Акцент на оволодіння теоретичними знаннями в процесі навчання негативно вплинув на вироблення практичних умінь і навичок» [11, с. 192].

Сучасний етап реформування змісту освіти ставить перед учителем і учнями нові завдання, спрямовуючи школу на запровадження компетентісного підходу. Це вимагає значного піднесення якості засвоєння учнями сукупного змісту навчального матеріалу. Компетентісна освіта на предметному і міжпредметному рівнях, за характе-

ристикою О. Савченко, «орієнтована на засвоєння конкретних навчальних результатів – знань, умінь, навичок, формування ставлень, досвіду, завдяки засвоєнню яких особистість може діяти відповідно до навчальної чи життєвої ситуації» [6, с. 34].

Компетентісний підхід до шкільної освіти вимагає значного поліпшення практичних результатів навчання, чого не можна досягти без глибокого розуміння і засвоєння учнями найважливіших теоретичних положень. Водночас необхідною умовою оволодіння системою практичних умінь і навичок є збільшення обсягу самостійної роботи учнів, пов'язаної із розв'язуванням задач, виконанням різноманітних вправ і творчих робіт. За цієї умови доводиться очікувати наступної хвилі посилення навчальних перевантажень.

Для практичного вирішення проблеми науково-педагогічного обґрунтування навчальних програм і змісту підручників важливо усвідомлювати, який довгий ланцюг небезпечних наслідків тягнуть за собою навчальні перевантаження, який згубний вплив вони справляють на результати навчання, на моральне, естетичне виховання школярів, на формування правової свідомості й поведінки молодого покоління. Катастрофічний вплив надмірного обсягу навчального матеріалу на здоров'я дітей викликає гостре занепокоєння в багатьох лікарів і гігієністів.

Як результат такого занепокоєння у 1988 р. була видана колективна монографія «Школа и психическое здоровье учащихся», у написанні якої взяли участь вітчизняні дослідники разом із німецькими, чеськими й угорськими вченими [12]. З того часу пройшло понад 20 років, але рівень навчальних перевантажень не лише не знизився, а навіть помітно зріс. Крайню стурбованість з приводу небезпечного впливу надмірних навчальних навантажень на здоров'я школярів висловлюють українські науковці Н. Лебединець, С. Максименко, О. Савченко, М. Редчиц.

Таким чином, не можна вважати реформування змісту шкільної освіти в Україні завершеною справою. На наступних етапах розробки освітніх стандартів, навчальних програм і підручників необхідно перенести усунення навчальних перевантажень у центр уваги всієї педагогічної громадськості.

На нашу думку, прекрасним епіграфом для всіх без винятку навчальних програм і підручників може бути дорогоцінна думка А. Дістервега: «Учителі, що мають хороші задатки, з року в рік усе сильніше скорочують навчальний матеріал і доводять його врешті-решт до неминучого мінімуму. Це справжні вчителі» [1, с. 395]. Обґрунтовуючи необхідність виділення головного у змісті навчальних предметів і мінімізації сукупного обсягу навчального матеріалу, Дістервег звертався до вчителів із відповідним правилом викладання: «Навчай якомога менше! Тоді ти будеш навчати учня лише найсуттєвішому, лише найголовнішому, тоді ти зможеш ґрунтовно взятися за цей матеріал, закарбувати його міцно у свідомості учня» [1, с. 395].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей / А. Дистервег // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. проф. А. И. Пискунов. – М. : Просвещение, 1971. – С. 385-444.
2. Дронов В. П. Содержательная основа для разработки примерных программ по учебным предметам общего образования / В. П. Дронов // Педагогика. – 2009. – № 4. – С. 36-40.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Радянська школа, 1989. – 609 с.
4. Лутфуллін В. С. Теоретико-методичні засади усунення навчальних перевантажень учнів / В. С. Лутфуллін // Полтава : Видавець Шевченко Р. В., 2011. – 336 с.
5. Савченко О. Зміст шкільної освіти на рубежі століть / О. Савченко // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 2-6.
6. Савченко О. Я. Розвивальний потенціал змісту освіти у 12-річній школі / О. Савченко // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2. – С. 26-39.
7. Скалкова Я. От теории к практике обучения в средней общеобразовательной школе / Я. Скалкова. – М. : Педагогика, 1983. – 88 с.

8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – . –
Т. 4. – 1977. – 640 с.
9. Теоретико-методологічні засади формування змісту загальної середньої освіти // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 4. – С. 5-75.
10. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. / К. Д. Ушинський / За ред. О. І. Піскунова. – К. : Рад. школа, 1983. – . –
Т. 2. – 1983. – 359 с.
11. Харламов И. Ф. Педагогика / И. Ф. Харламов. – М. : Высшая школа, 1990. – 576 с.
12. Школа и психическое здоровье детей. – М. : Медицина, 1988. – 272 с.
13. Ярмаченко М. Д. Актуальні питання педагогічної науки / М. Д. Ярмаченко. – К. : Знання, 1978. – 48 с.

ВАЛЕРИЙ ЛУТФУЛЛИН

ПРОБЛЕМА УСТРАНЕНИЯ УЧЕБНЫХ ПЕРЕГРУЗОК В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Определены причины обострения проблемы учебных перегрузок учащихся на современном этапе развития образования, раскрыто губительное влияние чрезмерного объема учебного материала на умственное развитие, нравственное и правовое воспитание, физическое и психическое здоровье детей. Обоснована острая необходимость устранения учебных перегрузок в контексте современного реформирования содержания образования.

Ключевые слова: учебные перегрузки, реформирование содержания образования, образовательные стандарты, учебные программы, учебники, совокупный объем учебного материала, обучение без перегрузок, качество образования, нервно-психическое здоровье учащихся, правонарушения несовершеннолетних.

VALERY LUTFULLIN

A PROBLEM OF REMOVAL OF EDUCATIONAL OVERLOADS IN CONTEXT OF MODERN REFORMATION OF CONTENTS OF EDUCATION

The reasons of intensifying of a problem of educational overloads of pupils on the modern stage of development of education are convinced; ruinous influence of extreme capacity of educational material on mental development, moral and civil education, physical and psychical health of children is exposed. The shrill necessity of removal of educational overloads is grounded for the context of modern reformation of contents of education.

Keywords: educational overloads, reformation of contents of education, educational standards, educational programmes, textbooks, combined capacity of educational material, educating without overloads, quality of education, neuropsychic health of pupils, offences of youth.

Одержано 9.01.2012, рекомендовано до друку 26.01.2012.